

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ

СРБИЈА:

Све што сте одувек желели да кажете о Србији, а нисте смели...

Уређивачки одбор

Мр Зоран Комадина, редовни професор (декан)
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Милош Ковачевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Драган Бошковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Бранка Радовић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Јелена Атанасијевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Анђелка Пејовић, редовни професор
Филолошки факултет, Београд

Др Владимир Поломац, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Никола Бубања, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Часлав Николић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Мирјана Мишковић-Луковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Катарина Мелић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор
Универзитет „Г. д' Анунцио”, Пескара, Италија

Др Ала Татаренко, редовни професор
Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко”, Лавов, Украјина

Др Зринка Блажевић, редовни професор
Филозофски факултет, Загреб, Хрватска

Др Миланка Бабић, редовни професор
Филозофски факултет, Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина

Др Михај Радан, редовни професор
Факултет за историју, филологију и теологију, Темишвар, Румунија

Др Димка Савова, редовни професор
Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска

Др Јелица Стојановић, редовни професор
Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Уредници

Др Драган Бошковић, редовни професор (одговорни уредник)
Др Часлав Николић, редовни професор

Рецензенти

Др Душан Иванић, редовни професор (Београд)

Др Александар Јерков, редовни професор (Београд)

Др Драган Бошковић, редовни професор (Крагујевац)

Др Богуслав Зиелински, редовни професор (Познањ, Пољска)

Др Душан Маринковић, редовни професор (Загреб, Хрватска)

Др Роберт Ходел, редовни професор (Хамбург, Немачка)

Др Ала Татаренко, редовни професор (Лавов, Украјина)

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XVII међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(28–29. X 2022)

Књига II

**СРБИЈА:
Све што сте одувек желели да
кажете о Србији,
а нисте смели...**

Уредници
Проф. др Драган Бошковић
Проф. др Часлав Николић

Крагујевац, 2023.

Милица А. КАНДИЋ¹

*Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад*

Александра В. ЧЕБАШЕК²

*Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад*

БЕОГРАД ИЗМЕЂУ БЕРЛИНА И ИСТОРИЈЕ У РОМАНУ ОМАМА СЛОБОДАНА ВЛАДУШИЋА³

Трагајући за послератним Београдом у роману *Омама Слободана Владушића*, истовремено корачамо и стопама егзиланата који су принуђени да у Берлину живе и раде. То такође подразумева осликавање Београда као града за којим се жуди, али обухвата и разматрање историјских чињеница као кључних тачака које су битно обележиле искуства јунака романа и утицале на њихово перципирање градова. Историјски догађаји чине важан део романа помоћу кога се раскривају градови и идеологија мегалополиса, али и начин постојања Краљевине СХС. Кроз визуру Милоша Веруловића и Милоша Црњанског уочава се комплексност и кореспондирање два града. Историја, која је у роману приказана посредством споменутих јунака, показује на који је начин Краљевина СХС обликована и мењана као држава, а са њом је измењена и свест о историјском, као и свест о свему проживљеном, те ове измене битно одређују животе сваког појединца. Све ово чини да Београд постане јунак који живи сопствени живот и потпуно равноправно постоји заједно са осталим јунацима романа. Стога, Београд се указује као велика слика, односно као расута прича о граду чију присутност треба пратити у свим сегментима живота и постојања људи и ствари (у смислу догађајности). Роман *Омама* управо сведочи о тој расутости, али и свеобухватности коју град као такав може да има. Београд је исцртан и присутан чак и на местима где се то ни не очекује. Утиснут дубоко, он представља један од кодова тумачења и разумевања стварности другог града, при чему се, између осталог, и разоткривају диференције Београда и Берлина.

Кључне речи: роман, град, мегалополис, историја, егзил, Краљевина СХС, Србија, Београд, Слободан Владушић, Берлин

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

У најстаријим цивилизацијама град је био еквивалент космогонијском „свету“, од подједнаке важности за егзистенцију. Од великог значаја било је одржати хармонију града и природе, града и човека, града и енергетских моћи, али су првобитна хармонија и равнотежа битно нарушене (Богдановић 2008: 165). Град је сплет институција, људи, па и култура, нација, групација, економских и политичких организација, сплет географских и историјских околности које га обликују и преобликују, а такође је и сплет најразличитијих људских прича и судбина. „Посматран у целини, град је географски сплет, економска организација,

¹ milica.kandic@filum.kg.ac.rs

² aleksandra.cebasek@filum.kg.ac.rs

³ Истраживање спроведено у раду финансираном од Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години број 451-03-47/2023-01/ 200198).

институционални процес, место друштвеног дешавања, као и естетски симбол колективног јединства.” (Мамфорд 2011: 16) Град је доживљавао различите трансформације, преобликован је у складу са потребама и жељама његових становника, те је све то условило да град постане оно што данас јесте.

Но, град се све више удаљава од традиционалног језгра и пређашњег поимања. Самим тим, човек се измешта из пређашње споменутог простора, што проузрокује измене перцепције и обележја града. Те промене такође су проузроковане субјектовим изменама које су се догодиле у његовом бићу, он чезне за рајским пределима и оним што је као доказ о постојању правог града сачувано (Богдановић 2008: 137–138). Самим тим, ако сагледавамо сваког појединца засебно, увиђамо да град бива сачињен и од појединачних увида, мисли, различитих разумевања његових делова који се преплићу. Овим запажањем град се перципира и као динамично биће разноврсних укрштања, непрестано пратећи све размене знакова које се унутар њега одвијају, спајања и раздвајања, међусобно остварене контакте, све пролазнике и слепе улицице (Нанси 2011: 72). Поред сагледавања града као места укрштаја, треба узети у обзир и то да је град обиље, чак и преобиље, мноштво свега. Иако превасходно настојимо да осветлимо Београд, скрећемо пажњу и на чињеницу да је он испресецан кодовима Берлина, јер ова два града чине једну велику мрежу релација.

Владушићев роман покреће и питање читљивости града, али и тога колико је комплексно мислити град, јер би то онда значило, како истиче Дерида (2011: 95), свести град на уопштену суштину, тј. на бића његовог постојања или актуелне представнике, те град представља памћење које се не меша са целином онога што је видљиво и представљиво, док, с друге стране, не би требало да се то свођење одигра и придружи специфичној суштини. Владушић није сасвим случајно довео у везу Београд и Берлин. То је најпре учињено зато што су оба града гранична, тј. на размеђи престонице и мегалополиса, писац је у роману представио Берлин као мегалополис и дао му такве карактеристике, што је такође веран приказ модерног Берлина. „Однос између престонице и Мегалополиса преломљен је кроз однос између појединца и великог града. Престоница је, дакле, она идеја која организује живот појединца у великом граду тако што га уклапа у један шири ентитет у коме тај живот добија смисао.” (Владушић 2012: 337) Прича о два града заправо је прича о престоници и мегалополису, о једном граду који се налази унутар другог, иако спацијално нису близу. Берлин осликава Београд, али важи и обрнуто, тј. слика Берлина, поред експлицитног наглашавања у Владушићевом роману и проглашавањем за главног фиктивног јунака (поред Веруловића и Црњанског), формира се из визуре предратног и послератног Београда.

Градови су сами по себи места укрштаја, размене, преплитања, те и сукоба различитих информација, самим тим и попришта борби за превласт да се скрене пажња на сопствену причу (Хегедиш 2008: 89). Једно од таквих места јесте Београд, али и Берлин: Београд као размеђа различитих културолошких и историјских утицаја, а Берлин се састоји из различитих области, осликавајући град на различите начине. Такође, релација два града, Берлина и Београда, представља и однос две идеологије: берлинске која је светскоисторијска, индустријска, урбана идеологија, док београдска логика јесте логика локалног, домаћег човека који није у потпуности урбанизован. Очекује се да се перцепције разликују, како црњанскијанске и веруловићевске због тога што је Црњански већ неко време у Берлину, док са Веруловићем то није случај, тако ће се разликовати и берлински поглед на свет као поглед индустријализованог, урбанизованог, културом

испресецањом света. Београд и Берлин јесу два различита знака урбанитета, два различита знака модерности: Берлин јесте модеран у смислу прерастања у мегалополис, индустријализовани и машинизовани град који пропaгира серијску производњу. Београд се у том погледу битно разликује, јер се његова модерност заснива на осликавању града у смислу топонима и битних историјских догађаја који чувају сећање на аутентичност српског народа, а не пребива у осликавању предела и пејзажа, већ у поређењу са другим градом, у овом случају са Берлином.

Начин на који Црњански перципира Берлин и Београд пропраћен је и условљен пореклом које обзнањује да потиче из мање урбанизоване средине. Овде је означено и формирање слике града, представљајући на тај начин врсту филтрирања стварности која се инкорпорира у сам процес настанка слике, те уместо да проистекле слике осликавају стварност, оне варирају у зависности од онога ко их креира (Линч 1974: 6). Својим перципирањем града, јунаци нам назначавају да се он осликава кроз приватну и јавну сферу њихових бића, самим тим су те слике значајније.

Берлин је индустријализовани град где су машине увелико преузеле контролу и дотакле сваки аспект живота становника. То значи да је машина себе интегрисала у човекове потребе и жеље, у човеков укус, стил живота, моду. Такође, уочава се нестанак аутентичности као такве, већ се пропaгира стопљеност услед свести о масовној производњи машина што је и у роману Владушић и назначио. Маchine представљају и деградацију старости као аутентичности, пропaгирајући подобност и способност прилагођавања, те би идеалан простор био углачани, углађени, чисти простор без имало прашине, рђе и паучине који би ову идеалну слику уништили (Мамфорд 2009: 394). Тако је Берлин представљен као идеални индустријализовани и механизовани град, док му се, с друге стране, супротставља Београд у коме су императиви аутентичности кључни, јунаци се присећају догађаја из ратова, скрећу пажњу на њих као на споменике који су реминисценција тих догађаја и подсећање на аутентичност земље и народа који се чувају и одолевају механизацији која жели да уништи сваки покушај да се буде аутентичан.

2. ИСТОРИЈА И БЕОГРАД

Да би се о Београду говорило, неопходно је напоменути да је прича о овом граду једна од микрохронотопа Владушићевог романа *Оама*, док је најдоминантнији хронотоп онај који се тиче Берлина. Такође, једна од окосница романа која раскрива слику Београда јесу детективски жанр и истрага несталог сународника помоћу чега разоткривамо како се слика Београда конституише посредством јунака који су пореклом Срби, а како се то чини код Берлинера и Берлинерки. Два града постављена су као две контрастне слике, два супротстављена света која се историјски и фиктивно прожимају. Ми ћемо се у раду бавити Београдом, Краљевином СХС, сународницима и члановима посланства краљевине, осветлићемо историјски контекст који је у роману предодређујући за осликавање града.

Чланови посланства су у роману од изузетног значаја, зато што воде дијалог са Београдом и Берлином или, како Богдановић напомиње (2008: 134), *монодијалог* као подстрек за даљи тајни разговор са градом који ће му помоћи да докучи одговоре на питања која их опседају. Град као такав треба читати, а да би се то учинило, потребно га је видети, чути, осетити целим бићем, те су за перципирање града од посебно важни ликови Веруловића и Црњанског као означитељи различитих начина опажања и разумевања, самим тим и читања града. Два тумача

града, Веруловић и Црњански, пратећи крваве трагове Берлина, разоткривају његове велике тајне и истине. Они су, такође, са собом понели и другачију перцепцију услед различите културолошке подлоге, самим тим покушавају да унутар кодова Берлина учитају њима већ познате кодове и моделе, заправо, одступања и непоклапања која постоје ометају истрагу, јер подразумевају другачије перципирање стварности Берлина. Арида (2011: 189) уводи појам човека-корисника као покретљивог дуалитета (тела/ума, индивидуалног/заједнице, локалног/космополитског, тренутка/сећања) који је отпоран и прилагодљив приликом тумачења матрица града. Црњански и Веруловић приликом боравка у Берлину уче да тумаче берлинске кодове, усвајају их и инкорпорирају у своје искуство о мегалополису како би знали да препознају његове симболе, али и симптоме.

У средишту рада јесте прича о Београду после Првог светског рата, Кајмакчалану, али и животу људи у егзилу, било да су посредни радници који су из Краљевине СХС отишли за бољим животом и послом или чланови посланства који желе своје нестале сународнике да пронађу.

Нас – то значи Краљевину СХС. Гаврило је у Краљевину СХС упао из једне друге краљевине, мање, али можда зато и чвршће. Краљевине која се не би одрекла ниједног свог човека тако лако. Ако би пак морала, утефтерила би то негде, па би губитак памтила. Да га једном врати. Као што се једном вратио и онај губитак на пољу које се звало Косово. (Владушић 2021: 238)

Идеологија Краљевине СХС уткана је у ставове посланства који имају исти порив, а то је да све сународнике окупи и једном, када се за то створе услови, врати у земљу из које су пребегли. Окупљање сународника јесте Црњанскова жеља, тежња за повратком у Србију која је онемогућена. Прича о посланству јесте и прича о егзилантима, о њиховом искуству које формира слику о земљи и граду из кога се пребегло. То је такође и прича о дому као склоништу које може имати различите намене (Хегедиш 2008: 89).

Наредна тема која је разоткривена егзилантским животом и жељом за повратком у Београд јесте и празнина коју јунаци осећају, а то је управо она празнина коју Берлин као урбани простор са собом носи. „Урбани простор је празнина – структурална и конструктивна празнина; са сопственом хијерархијом, димензијама и карактером, и не може једноставно представљати остатак између насумичних грађевинских захвата.” (Криер 2011: 279) Сусрет са празнином у роману се одиграва сваки пут када се изгуби држава, тј. када је сваки од јунака присутних у Берлину напусти, губи се и целовитост личности, при чему ступа на снагу омасовљење људи јер власт под изговором интереса државе манипулише интересима појединаца. Људи на овај начин бивају дислоцирани, измештени из себе самих исто колико и из матичне државе. Такође се, наводи Владушић (2013: 194), одиграва и дислоцирање индустрије у земљама са јефтином радном снагом, што је пропраћено укидањем једнакости у људскости и активирањем разлика, јер су радници сматрани нижом класом. Таква је перцепција заступљена и у роману и управо то јесте разлог због кога сународници нестају и зашто истрага поводом њихових нестанака није предузета.

Наратор романа, али и његов пријатељ Црњански, обликују свет једног мегалополиса, пропуштајући га кроз сопствену визуру. Моћ ова два јунака манифестује се посредством модификација слика света које нам пружају, такође је израз њихових уверења и ставова успостављених у роману, али је и моћ писца и његов израз као гест слободе, новине, индивидуалности (Владушић 2013: 203). Зашто је, дакле, Црњански једна од личности у толикој мери заступљених

у роману? То је Владушић најпре учинио зато што Црњански у свом животном искуству има Берлин као место боравка у посланству, али и зато што је и сам град инкорпориран у његовом роману *Друга књижа Сеоба*. Још један од разлога јесте што се као Црњанскова лабудова песма сматра *Ламени над Београдом* што подразумева мисао и љубав према свом граду и земљи, али и пратећи самог Црњанског, долазимо до закључка да је он заправо један велики писац, читалац и мислилац градова, те да је читаво његово стваралаштво испресецано различитим градовима и државама. Црњански је дубоко супротстављен Мегалополису, политици и идеологији коју пропагира. Такође, поседује изврсно развијену свест о томе да Мегалополис претвара људе у честице биомасе одузимајући им вољу (Владушић 2013: 204). Због тога Црњански не воли Берлин, већ је у роману истакнута његова приврженост Београду и Србији, тј. Краљевини СХС која је претходно водила рат као императив слободе и упорност за њено одржање, као отпор пред мегалополисизацијом.

Београд је из визуре Слободана Јовановића срдчан, интиман, непосредан, жив град, једна велика симбиоза различитости која је спремна да пригрли сваког свог становника. Али, исто тако, овај град изражава и своју тежњу ка другачијем, урбанијем начину живота, као оном који се приближава Европи и европским животним и културолошким стандардима. Међутим, унутар слике Београда крије се још једна слика, а то је она која је неисприповедана, у роману остављена само у назнакама, а реч је, заправо, о Београду после Првог светског рата који је једним делом у рушевинама као и многи градови погођени ратом. Прећутани део о рушевинама јесте жеља да се сачува целовитост мисли о Београду, иако јунаци у подсвести знају шта се са њим догодило, јер би самим тим бол и узнемиреност због отаџбине од које се, у кључним тренуцима страдања, морало растати, повећани до неиздрживости.

‘Какав је био Београд пре рата, Веруловићу? Да ли се сећате?’

‘Не сећам се’.

‘Мени је Слободан Јовановић причао да је предратни Београд био интиман, фамилијаран, једна *психичка целина*, тако је казао, у којој је свако знао свакога. Причао ми је да је то била престоница у паланци, каква тада није постојала нигде у свету’.

(Владушић 2021: 283–284)

Црњански осећа послератни Београд, који није успео да види и о коме није знао ништа посредно, већ само онолико колико је могао прочитати у новинама. Иако Београд није идеално место за живот, јер је добрим делом у рушевинама, Црњански има свест о томе да је Београд чак и руиниран успео да задржи слободу и сопствену вољу која је независна од воље Берлина. Владушић је оцртао универзални симптом српског егзилантског живота, јер говорити о Веруловићу, Црњанском, радницима и истрази управо то и значи. Црњански је само један од доказа да се о граду може мислити и писати са маргине, док нам Владушић приказује маргиналну историју Србије, Београда и Краљевине СХС, што сам роман и приказане догађаје чини још аутентичнијим. У књижевности се, уочава Владушић (2008: 56), наслућује један преокрет у писању о граду – то је моменат у коме град престаје да буде само простор који настањују људи већ постаје субјект који управља животима људи. Градови у Владушићевом роману јесу јунаци који живе своје животе и управљају својим становницима.

Историја и историјски контекст јесу један од залога аутентичности самог града, с тим што умањују урбанитет самог града. Београд јесте град који чува историјско сећање живим, преплављен је историјским реминисценцијама, што

га чини умреженим и премреженим историјом. С друге стране, Београд је технолошки и културолошки недовољно развијен град, те у том погледу Берлин попуњава празнине Београда, а Београд Берлина, јер он као град више не поседује свест о историјском. Услед технолошког напретка и развитка укинута су све везе са историјом и историјским, напредује се ка императиву вечности и савршености, што историја ниподаштава, јер је она реминисценција на пропадљивост и грешке које су током историје начињене. Један од битнијих историјских контекста јесте рат Срба на Кајмакчалану против Аустроугарске који битно обележава приповедање и виђење јунака Милоша Веруловића.

Кажем му: *Кајмакчалан*, а знам да му та реч не значи баш ништа. Међутим, дивим се звуку те речи коју цепам на слоге, као да ударам по њој секиром. Понављам: КАЈ-МАК-ЧА-ЛАН. КАЈ-МАК-ЧА-ЛАН. Није чуо, није чуо. Он је био на Западном фронту. Почео је као војник, завршио као поручник. *Тамо је био прави рат*, понавља, *тамо је био прави рат*, и после нестаје, као што нестаје прави рат. Долази нови, други, све почиње из почетка. Нема одмора. Нема сажаљења. Нема вечности. Нема ничега. (Владушић 2021: 90)

Из Веруловићевог приповедања проговара трауматично искуство рата из кога се вратио битно измењен, са сећањима која је желео да потисне а која га прогањају тако што му искрсавају пред очима. У приложеном цитату уочавамо колико историјске референце не значе ништа за берлинског војника, док за Веруловића значе много тога – сусрети са страдањем, смрћу, који мењају његову свест из корена, док се берлински војници сматрају људима који су живели лагодним животима и без неких већих трзавица.

Од историјских догађаја заслужних за осликавање градова и јунака јесте и Сарајевски атентат, при чему уочени опис сугерише побуну против окупатора која се није догодила први пут, само што је историјски след догађаја такав да се та побуна мора вишеструко платити. Оно у шта ће казна ескалирати претвориће се у Први светски рат који ће учинити да иоле пристojно место за живот постане место на коме се више не може боравити, већ се из њега мора отићи. Ова слика заслужна је за представљање Срба као народа који је борбен и склон побуни и страдању зарад слободе и идеала. Али, с друге стране, Европа се подругљиво смеши на сваки покушај борбе мањих земаља, желећи да их на тај начин деградира, да докаже сопствену моћ и то да побуна не може бити озбиљнијих размера управо због изузетне моћи и контроле коју има над потлаченим земљама.

Балуг га прекида, па каже, повишеним гласом, да је она мала Краљевина Србија коју су сви звали *Србијица*, деветсто десете победила Аустроугарску у Царинском рату. Доказала је да може без швапског тржишта. 'Краљевина СХС није заинтересована да било шта *доказује*', каже Перне, па се смеши. (Владушић 2021: 241)

Наведени цитат говори о Србији и њеном менталитету, али и о погледу Европе на њу који сугерише потцењивање Србије као мале земље, и смештање у земље такозваног другог света. Упркос потцењивању и потчињености Србије, она се издигла и побунила, али је и показала да је довољно јака и снажљива, борбена земља која представља свет за себе и која води јединствен живот мимо европских стандарда (што не значи да у неком тренутку неће покушати да их следи и да се на тај начин приближи великим европским престоницама). Такође, деградирајућа Европа, са другог и потцењивачким ставом сугерише узалудност било какве побуне, али и поставља питање о томе вреди ли се жртвовати

зарад идеала државе (у овом случају Краљевине СХС), јер су то уједно и идеали сваког појединца који се за државу бори.

Град Београд, Краљевина СХС и Берлин обзнањују причу која представља срж романа, а то је убиство радника, те и стравичне злочине – масовна убиства, где нестају људи из Краљевине СХС, који су сматрани маргиналним личностима, а чији нестанак нико не би приметио. Њихова имена налазе се на списку Милоша Црњанског само као потврда да је таква истрага вршена, а о самом исходу нисмо обавештени.

Питао нас је: *Господе, да ли сте ви уопште видели што Милутићина Топаловића кога тражили?*

Да ли бисте могли да га препознате ако би сада прошао поред вас? [...]

Сваки од њих је могао бити Милутин Топаловић. Дубравко је заиста био у праву. Ми тражимо невидљивог човека. (Владушић 2021: 113)

Потрага за сународником јесте потрага за невидљивим човеком, тј. за невидљивим људима, скрајнутим од друштва које их доживљава као радну снагу, а не као људе који имају сопствене животе. Истрага се своди и на проналажење било каквог трага о томе да је невидљиви човек ипак постојао. Једино што остаје као потврда да је заиста постојао јесте језик, тј. писмо, потпис који осведочава његов идентитет, који одређује његову припадност земљи из које потиче. Језик и писмо као идентитетска средства служе да одреде појединца и да легитимишу сам догађај нестанка као истинит. Унутар језика самог, па и језика поезије, станује биће које одређује и суштински потврђује идентитет, припадност, везаност за родну земљу, културу и људе.

Гледао сам дуго у та ћирилична слова, која су ми, међу оном готицом, личила на остатке потонулог брода. Онда сам помислио: после толико времена и свега што нам се догодило, последњих месеци, у Берлину, пред нама стоји први аутентични траг тог несталога радника. Његов својеручни потпис. Знак да је тај човек заиста постојао. (Владушић 2021: 275)

Језик чини да дух народа, да национално и културно изнова заживе, да се градови и читава држава призову у сећање. У томе се заправо огледа моћ писма које има својство да уједини расуте фрагменте националног идентитета који се, у потрази за бољим животом, почео расипати по другим земљама. Мотив барке овде је нарочито битан и њега експлицитно истиче и сам Владушић. У случају потписа радника он треба да посведочи реалитет самог догађаја, али, с друге стране, говори о распршеним надама да је тај човек више жив. Такође, сведочи и о репресији готице над ћирилицом, вршење насиља једне културе над другом, али под изговором да је Берлин боље место за живот и рад у односу на Београд. Још једно од потенцијалних значења барке јесте и национална књижевност која самостално чува језик на најразличитије начине. „А онда ми је казао: *’Ако је збиља тако, нека ова моја песма буде барка у којој ћете сачувати ваш српски језик. И тако ми је поклонил једну своју песму’*” (Владушић 2021: 304) Како је у Владушићевом роману представљено, прича о граду, идентитету једне земље испричана је у црњанској песми (претпоставићемо да је реч о Црњанској лабудовој песми *Ламенти над Београдом*), у жељи да се на тај начин свест о идентитету и припадности сачува од заборавља, да се обухвати и задржи у језику, свакој речи, синтакси. Песма је, попут језика на коме је написана, попут барке која настоји да сачува језик од нестанка, да народ и народност сачува од заборавља, али и да сачува сећање из рата, као и на предратни и послератни Београд из кога је пребегло.

Тако се прича о граду употпуњује управо зато што говори о измењеном односу грађана према историји и периоду након доласка у напуштени град. Београд какав је Црњански за собом оставио испресецан је успоменама на жртве фашизма, као подсетник на монструозна убиства и погибије невиних људи. Али, на овом месту учавамо да су се извесна померања у перцепцији историје догодила након повратка у Србију. Сам однос људи према споменицима, као и према историји, значајно је измењен. Људи више не обраћају пажњу и не доживљавају споменике као подсетник на стравична страдања. Београд се у великој мери урбанизовао, претрпео је утицај Европе и почео да заборавља историју којом се раније хранио и која је била последње упориште за опстанак.

Док седим, отварам лименку пива и гледам у огромни споменик посвећен жртвама фашизма у овом граду. На врху тог споменика налазе се црне фигуре палог мушкарца, над којим жали једна жена. На њеним подигнутим рукама, и на глави, разливена је нека ружна зеленкаста скрама. [...] Ни дању, углавном, тај циновски споменик нико не гледа.

Ми, који живимо у близини, пролазимо поред њега као поред неке запуштене пољане, обрасле коровом. (Владушић 2021: 398)

Предочена слика у роману говори о десакрализацији споменика, зато што се на том месту налазе фигуре које нису рестауриране, обрасле травом, те уместо страхопоштовања сада представљају места на која више нико не обраћа пажњу, представљајући тако равнодушност према прошлости и девалоризацију свих жртава фашизма које су пострадале зарад бољег времена које је тек требало доћи. То само потврђује да Београд више није само велика престоница већ је урбанизован у тој мери да започиње свој напредак ка мегалополису. На овај начин започето је изједначавање Београда и Берлина, пређашње означених као две крајности, а сада, напротив, веома блиских градова. Тако је Београд од града интимности, историјског памћења од кога се живи и помоћу кога се чува идентитет народа, престонице и стуба српског народа, постао град у коме је све теже очувати историјско сећање које је дубоко нагризено урбанизацијом.

3. ЗАКЉУЧАК

Владушић, попут Црњанског, чини једну необичну синтезу приликом изграђивања Београда – спајајући притом послератни Београд са савременим Београдом и личностима у њему, али и литературом која је битно утицала на формулисање и изграђивање Београда заснованог на фиктивним подацима. И управо ту, у тим кључним тачкама преплитања, Београд је обзнањен и као размеђа фиктивног и фактографског града. Свест о историјском и премреженост историјом надокнађују недостатке Берлина, док Берлин надокнађује недостатке Београда и ова два града воде својеврстан дијалог, кореспондирају један с другим, што је, поред Црњанског коме су оба града подједнако важна, још једна од мотивација да ова два града постану јунаци Владушићевог романа. Тематика града заступљена као доминантна тема романа заправо открива непремостивост разлика, рез начињен између два града без неког нарочитог покушаја да се ове разлике премосте и превазиђу, јер то није могуће учинити. На основу свих запажања пређашње изнетих у раду изводимо закључак о томе да Београд и Краљевина СХС, па и Србија у роману *Омама* нису увек експлицитно наглашени, већ да их треба проналазити у фрагментима као начинима постојања градова и држава самих по себи, али и у компарацији са другим државама и градовима. Бављење овом

тематиком изискује окупљање свих фрагмената и њихово појединачно разматрање у циљу карактеризације самог феномена града истакнутог у роману. Ти фрагменти прикупљени су и пронађени с циљем да се послератни и савремени Београд осликају као својеврсни амалгами свег знања које је о Београду у том периоду постојало. Али све то, заправо, чини да и Београд, и Краљевина СХС, као и Србија започну своје животе и изван текстуалних граница и да покажу како они, као самостални јунаци сачињени од фрагмената предзнања као знакова који их предодређују, имају о себи да кажу још много тога, независно од судбине која је читаоцима већ позната.

Извори

Владушић 2021: С. Владушић, *Омама*, Београд: Лагуна; Нови Сад: Artprint media.

Литература

- Арида 2011: А. Арида, Хоризонти догађаја: руб није граница, у: П. Бојанић, В. Ђокић (ред.), *Мислићин град*, Београд: Универзитет у Београду, Архитектонски факултет, 186–192.
- Богдановић 2008: Б. Богдановић, *Три рајине књиже: Град и смрт, српска ушћенија, град и будућност*, Нови Сад: Mediterran Publishing.
- Владушић 2008: С. Владушић, Урбано као изазов, Нови Сад: *Поља, Часопис за књижевност и теорију*, бр. 453, год. XIII, септембар–октобар, 52–56.
- Владушић 2012: С. Владушић, *Црњански, Међалополис*, Београд: Службени гласник.
- Владушић 2013: С. Владушић, Шта ће нам Црњански?, у: Ђорђе Сладоје (ред.), *Летњопис Матице српске*, књ. 492, св. 1–2, јул–август, Нови Сад: Матица српска, 190–209.
- Дерида 2011: Ж. Дерида, Поколења једног града: сећање, предсказање, одговорности, у: П. Бојанић, В. Ђокић (ред.), *Мислићин град*, Београд: Универзитет у Београду, Архитектонски факултет, 92–101.
- Кастелс 2011: М. Кастелс, Процес урбане друштвене промене, у: П. Бојанић, В. Ђокић (ред.), *Мислићин град*, Београд: Универзитет у Београду, Архитектонски факултет, 172–179.
- Криер 2011: Л. Криер, Град унутар града, у: П. Бојанић, В. Ђокић (ред.), *Мислићин град*, Београд: Универзитет у Београду, Архитектонски факултет, 272–278.
- Линч 1974: К. Линч, *Слика једног града*, Београд: Издавачко предузеће Грађевинска књига.
- Мамфорд 2009: Л. Мамфорд, *Техника и цивилизација*, Нови Сад: Mediterran Publishing.
- Мамфорд 2011: Л. Мамфорд, Шта је град?, у: П. Бојанић, В. Ђокић (ред.), *Мислићин град*, Београд: Универзитет у Београду, Архитектонски факултет, 15–20.
- Нанси 2011: Ж. Л. Нанси, Уметност града, у: П. Бојанић, В. Ђокић (ред.), *Мислићин град*, Београд: Универзитет у Београду, Архитектонски факултет, 69–83.
- Поповић 2009: Р. Поповић, *Бескрајни плави круг*, Београд: Службени гласник.
- Хегедиш 2008: И. Хегедиш, Физичка структура урбаног простора, у: М. Бешевић (ред.), *Зборник радова Грађевинског факултета*, бр. 17, Суботица: Грађевински факултет Суботица, 81–107.

BELGRADE BETWEEN BERLIN AND HISTORY IN THE NOVEL *OMAMA (DAZE)* BY SLOBODAN VLADUŠIĆ

Summary

In our quest for post-war Belgrade in Slobodan Vladuši's novel *Omama*, we also follow the footsteps of exiles who were forced to live and work in Berlin. This implies depicting Belgrade as a longed-for city, but also includes the consideration of historical facts as crucial points that significantly marked the experiences of the novel's heroes and influenced their perception of the cities. Historical events constitute an essential part of the novel, revealing the cities and megalopolis ideology, but also the way of existence of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes. Through Miloš Verulović's and Miloš Crnjanski's binoculars, we see the complexity of and the correspondence between the two cities. History, which is shown in the novel through these heroes, shows how the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes was shaped and altered as a state. With it, the awareness of history, as well as the awareness of everything experienced, is altered, and these changes significantly determine the lives of every individual. All this makes Belgrade a hero who lives his own life and exists on a completely equal basis with the other heroes of the novel. Therefore, Belgrade emerges as a big picture, as a scattered story of a city whose presence should be traced in all segments of life and existence of people and things (in the sense of eventness). The novel *Omama* testifies to this scatteredness but also to the comprehensiveness a city as such can have. Belgrade is outlined and present even in places where it is not expected. Deeply imprinted, it represents one of the codes for interpreting and understanding the reality of another city, exposing, among other things, the differences between Belgrade and Berlin.

Keywords: novel, city, megalopolis, history, exile, Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes, Serbia, Belgrade, Slobodan Vladuši, Berlin

Milica A. Kandić
Aleksandra V. Čebašek

Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XVII међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(28–29. X 2022)

Књига II

СРБИЈА:

Све што сте одувек желели да кажете о Србији, а нисте смели...

Лектура и коректура

Ђорђе Ђурђевић

За издавача

Зоран Комадина, редовни професор
декан Филолошко-уметничког факултета

Технички уредник

Стефан Секулић

Штампа

Донат Граф, Београд

Тираж

150

ISBN

978-86-80596-31-0 (низ)

978-86-80596-51-8

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41.09(082)

82.09(082)

811.163.41(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Српски језик, књижевност, уметност (17; 2022; Крагујевац)

Српски језик, књижевност, уметност. Књ. 2 : зборник радова са XVII међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (28-29. X 2022). Србија: све што сте одувек желели да кажете о Србији, а нисте смели --- / уредници Драган Бошковић, Часлав Николић. - Крагујевац : Филолошко-уметнички факултет, 2023 (Београд : Донат граф). - 547 стр. : илустр. ; 24 cm

Текст ћир и лат. - Тираж 150. - Стр. 5-9: О књигама са XVII међународног научног скупа Српски језик, књижевност, уметност / уредништво. - Стр. 11-12: О књижевнокултуролошкој књизи са XVII међународног научног скупа српски језик, књижевност, уметност / уредници. - Напомене и библиографске референце уз радове. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-80596-51-8

ISBN 978-86-80596-31-0 (низ)

а) Српска књижевност -- Зборници б) Књижевност -- Мотиви -- Србија -- Зборници в) Компаративна књижевност -- Зборници г) Србистика -- Зборници

COBISS.SR-ID 127739913